

Legendinei Lietuvos vaistinių augalų žinovei EUGENIJAI ŠIMKŪNAITEI – 100

Akademikas Jonas Remigijus Naujalis

Lietuvos Respublikos Seimas 2020-uosius paskelbė Eugenijos Šimkūnaitės metais! Tai išties ypatingas pagerbimas asmenybės, kurios darbai buvo skirti vaistiniams augalams. Jaunystės metais E. Šimkūnaitė dažnai lankėsi įvairiuose mūsų krašto regionuose, tyrė vaistinių augalų išteklius, daug bendravo su kaimų ir miestelių vaistinių augalų rinkėjais, rinko duomenis apie augalų naudojimą įvairiems žmogaus kūno negalavimams įveikti, o, menkiausiai progai pasitaikius, ir pati savo sukauptomis didelėmis ir mažomis augalų paslaptimis su visais dosniai dalijosi. Tiesa, tai buvo senokai, nes jau dvidešimt keturi metai kaip E. Šimkūnaitės nėra su mumis. Todėl tokie metai yra gera proga prisiminti kai kuriuos šios daugybę žinių apie vaistinius augalus turėjusios moters gyvenimo ir darbo momentus.

Vaistiniais vadinami augalai, kurių vienokios ar kitokios struktūrinės dalys (įvairūs augalų organai), pavartotos terapijos tikslais, sukelia specifines žmogaus ar gyvūno organizmo reakcijas (Naumavičius, Naujalis, 2009).

Praėjusio amžiaus 8 dešimtmetyje E. Šimkūnaitei ilgainiui prilipo *Žiniuonės* pravardė. Dabar turbūt neįmanoma pasakyti, kas pirmas ją labai žaviu, o kartu ir šiek tiek paslaptingu, netgi antgamtaiškai skambančiu vardu pavadino. Tikiausiai jai artimos aplinkos žmonės. Bet patraukli pravardė prilipo, kartais E. Šimkūnaitė buvo vadinama *vaistinių augalų žiniuone*, o kartais netgi *liaudies žiniuone*. Kaip ten bebūtų, bet plačiai pasklidęs žodis *žiniuonė* buvo puiki reklama vaistiniams augalams, kuriuos pati E. Šimkūnaitė dažniausiai vadino *vaistingaisiais augalais*. Iš karto reikia pasakyti, kad E. Šimkūnaitė buvo aukščiausios kvalifikacijos mokslininkė, biologijos mokslų habilituota daktarė, parengusi ir apgynusi dvi disertacijas: jos moksliniuose darbuose jokių saitų su antgamtinėmis jėgomis, kerėjimais ar šamanizmu neįmanoma rasti, jų tiesiog nėra. Abi disertacijos buvo ilgamečio, kryptingo, daug jėgų ir laiko reikalavusio darbo rezultatas.

Pirmąją disertaciją „Valerijonų kultivavimas Lietuvoje“ E. Šimkūnaitė parengė 1951 m., o duomenis šiam darbui pradėjo rinkti 1940 m., dar būdama Vytauto Didžiojo universiteto, kur studijavo farmaciją, studente. Labai tolimais 1948 m. mokslinius duomenis apie vaistinio valerijono išteklius E. Šimkūnaitė rinko Merkio upės ties Merkine užliejamose pievose. Tai ji darė ir daugelyje kitų Lietuvos vietų. 1947 m. E. Šimkūnaitė, parodžiusi ypatingus organizacinius

gabumus, padedama vaistinių vedėjų ir darbuotojų, 14-oje Lietuvos vietovių įkūrė vaistinio valerijono plantacijas. Savo disertacijoje E. Šimkūnaitė įrodė, kad vaistinio valerijono šakniastiebių rinkimas gamtoje yra sunkus ir nepelningas darbas, todėl būtų kur kas prasmingiau, esant poreikiui, šį vaistinį augalą kultivuoti, nes nesudėtinga technologija panaši į bulvių auginimą.

Antrąją disertaciją „Lietuvos vaistingųjų augalų resursų naudojimo biologiniai pagrindai“ E. Šimkūnaitė parengė 1970 m. Darbe buvo apibendrinti daugybės mokslinių ekspedicijų rezultatai. Pagrindinis dėmesys disertacijoje skirtas vienos kerpės – islandinės kerpenos, – ir septynių augalų rūšių – vaistinio pataiso, balinio ajero, paprastojo šaltekšnio, miltinės meškauogės, kurią E. Šimkūnaitė vadino arkliuoge, paprastojo čiobrelio, smiltyninio šlamučio ir paprastojo kadagio, – ištekliams ir jų galimam naudojimui apžvelgti. Daug šių augalų tyrimų buvo atlikta įvairiose Varėnos rajono vietose. Vaistinio pataiso ir miltinės meškauogės išteklius E. Šimkūnaitė tyrė Purplių, Mardasavo, Marcinkonių, Žiūrų ir Zervynų kaimų apylinkių miškuose. Duomenis apie paprastąjį čiobrelį rinko Latežerio, Marcinkonių, Zervynų apylinkėse, taip pat Zervynų miškuose tyrė paprastojo kadagio išteklius. E. Šimkūnaitės sukurtais moderniais vaistinių augalų išteklių apskaitos metodais ir rekomendacijomis tokius augalus rinkti daugybę metų sėkmingai naudojosi vaistinių augalų paruošėjai ir įvairių sričių mokslininkai.

Po antrosios disertacijos apgynimo E. Šimkūnaitė visiškai pelnytai pradėta vertinti kaip viena geriausių Lietuvoje vaistinių augalų savybių žinovė ir žinių apie tokius augalus įtakinga skleidėja. Prie to prisidėjo ir jos svarbios pareigos Sveikatos apsaugos ministerijos Farmacijos valdyboje, kur nuo 1969 m. E. Šimkūnaitė buvo Vaistažolių skyriaus viršininkė. Bet kartu reikia prisiminti, kad E. Šimkūnaitė negimė vaistinių augalų žinove: ji nuo mažumės iš įvairių šaltinių nuolat kaupė žinias apie vaistinius augalus. Gimė E. Šimkūnaitė 1920 m. kovo 11 d. Rusijos Krasnodaro krašto mieste Novorosijske, kur Šimkūnų šeima, kaip ir daugelis kitų lietuvių, buvo pasitraukę, bėgdami nuo I-jo pasaulinio karo baisumų. E. Šimkūnaitės tėvas Pranas Šimkūnas buvo vaistininkas, kuris plačiai savo darbe naudojo vaistinius augalus. Šeimai grįžus į Lietuvą gimtuosiuose Tauragnuose, nedideliame Utenos r. miestelyje, P. Šimkūnas turėjo vaistinę, o Eugenija nuo mažų dienų su mama, medicinos seserimi, padėjo tėvui rinkti vaistinius augalus, tvarkyti augalų žaliavas ir ruošti iš jų žmonėms skirtus preparatus. Tauragnuose taip pat netrūko vaistinių augalų žinovų-praktikų, kurie save dažniausiai žolininkais vadino. Eugenija, turėjusi labai gerą atmintį ir noriai bendravusi su tokiais miestelio gyventojais, gavo iš žolininkų daugybę į jokiais knygas nesurašytų praktinių patarimų apie pačių įvairiausių vaistinių augalų naudojimą, pradedant kosulio gydymu ir baigiant

„meilės žolėmis“, žmogaus gyvenime. Be to, Eugenija visada noriai sėmėsi žinių iš knygų, kurių namuose netrūko. Labai naudingos E. Šimkūnaitei buvo farmacijos studijos, kur ji gavo itin svarbių žinių apie augalų biologiškai veikliąsias medžiagas. Gera atmintis, kasdieninis darbštumas ir pareigingumas laikui bėgant pavertė E. Šimkūnaitės žinias apie vaistinius augalus enciklopedinėmis.

E. Šimkūnaitei niekada netrūko noro ir entuziazmo dalytis žiniomis apie vaistinius augalus su kitais žmonėmis. Daug metų Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto Botanikos specializacijos studentams skaitė nedidelį pagal apimtį kursą *Vaistiniai augalai*. Dažnokai į E. Šimkūnaitės paskaitas susirinkdavo apypilnė šimto vietų amfiteatrinė auditorija, kurioje dauguma klausytojų buvo „iš gatvės“, o studentų tarp jų buvo vos pora dešimčių. E. Šimkūnaitė nebijojo jokių klausimų, o gaudavo jų daugybę, jos kalbėjimo maniera ir žinių gausa žavėjo visus paskaitų klausytojus. Kalbėdama apie vaistinius augalus E. Šimkūnaitė stengėsi pateikti apie juos įvairiapusių duomenių: paplitimas, derėjimas ir derlingumas, pavadinimai, folklorinė medžiaga, vartojimas buityje, liaudies ir racionaliojoje medicinoje, paklausa, paruošos. Tokios žinios apie vaistinius augalus buvo naudingos daugeliui – juk interneto tais laikais nebuvo.

Susipažinęs su habil. dr. Eugenijos Šimkūnaitės mokslinio palikimo dalimi, galiu teigti, kad ji buvo itin daug sukaupusi įvairiapusių žinių apie vaistinius augalus, be galo darbšti, labai ambicinga ir entuziastinga, nestokojusi drąsos, gebanti savarankiškai priimati svarbius sprendimus mokslininkė. E. Šimkūnaitė buvo ir puiki mokslinių tyrimų organizatorė, gebėjusi į savo atliekamų tyrimų sferą įtraukti vaistinių vedėjus ir darbuotojus, vaistinių augalų žaliavų ruošėjus, moksleivius, girininkus ir eigulius.

E. Šimkūnaitė mirė 1996 m. sausio 27 d., palaidota šalia tėvų, gimtųjų Tauragnų kapinėse. E. Šimkūnaitės testamentu ant jos kapo pasodinta lietuviška pavasarį baltai žydinti vyšnia. E. Šimkūnaitės vardu pavadinta Tauragnų pagrindinė mokykla.